

Renata Szczepanik

**ELEMENTY
PEDAGOGIKI
SPECJALNEJ**

Spis treści

Wstęp	5
-----------------	---

ROZDZIAŁ 1.

Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej	7
--	----------

1.1. Swoistość pedagogiki specjalnej	8
1.2. Związki pedagogiki specjalnej z innymi dziedzinami wiedzy	13
1.3. Pojęcie, kierunki i zasady procesu rewalidacji	18
1.4. Działy pedagogiki specjalnej	28
1.5. Rys historyczny pedagogiki specjalnej w Polsce i na świecie	31
Słowa kluczowe	37

Rozdział 2.

Pedagogika specjalna szczegółowa: podstawy oligofrenopedagogiki	38
--	-----------

2.1. Klasyfikacja i charakterystyka upośledzenia umysłowego	41
2.2. Przyczyny upośledzenia umysłowego	52
2.3. Kształcenie osób upośledzonych umysłowo	58
2.4. Zastosowanie nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) w pracy z uczniem niepełnosprawnym intelektualnie	63
2.5. Rodzina wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie	68
Słowa kluczowe	78

Rozdział 3.

Pedagogika specjalna szczegółowa: podstawy tyflopädagogiki	79
---	-----------

3.1. Psychospołeczne i fizyczne aspekty braku lub zaburzeń funkcjonowania analizatora wzroku	80
3.2. Wybrane problemy rewalidacji osób niewidomych i niedowidzących	86
3.3. Wychowanie rodzinne dziecka z uszkodzeniem wzroku	94
3.4. (Re)adaptacja społeczna osób ociemniałych	99
3.5. Zarys problematyki głuchoniewidzenia	106
Słowa kluczowe	112

Rozdział 4.

Pedagogika specjalna szczegółowa: podstawy surdopedagogiki 113

4.1. Pojęcia, klasyfikacja i etiologia głuchoty	114
4.2. Wpływ głuchoty na funkcjonowanie psychospołeczne	120
4.3. Sposoby komunikowania się jednostek z uszkodzonym słuchem	127
4.4. Główne kierunki rewalidacji dzieci głuchych i niedosłyszających	136
4.5. Dziecko głuche upośledzone umysłowo	144
Słowa kluczowe	147

Rozdział 5.

Pedagogika specjalna szczegółowa: wprowadzenie do pedagogiki terapeutycznej 148

5.1. Wpływ choroby przewlekłej i terminalnej na sytuację psychospołeczną człowieka	150
5.2. Psychoopiekuńcza i pedagogiczna działalność wobec dzieci z chorobą nowotworową	158
5.3. Rodzina wobec niepełnosprawności i choroby dziecka	167
5.4. Wykorzystanie biblioterapii w pedagogice specjalnej	176
5.5. Terapeutyczne walory bajki	182
Słowa kluczowe	190

Rozdział 6.

Współczesne tendencje w pedagogice specjalnej . . . 191

6.1. Dylematy pedagogiki specjalnej	193
6.2. Postrzeganie osób niepełnosprawnych i jego determinanty	199
6.3. Idea i praktyka integracji	206
6.4. Rola i znaczenie organizacji pozarządowych w systemie wsparcia osób niepełnosprawnych	215
6.5. Sylwetka pedagoga specjalnego	220
Słowa kluczowe	226

Słownik	227
--------------------------	------------

Bibliografia	231
-------------------------------	------------

Załączniki	240
-----------------------------	------------

Wstęp

Pedagogika specjalna stanowi obszerną dziedzinę wiedzy naukowej i praktyki wychowawczej. Swoim zainteresowaniem obejmuje różnorodne oblicza niepełnosprawności. O jakości życia osób niepełnosprawności decyduje nie tylko rodzaj i stopień uszkodzenia czy zaburzenia, lecz także splot i kumulacja rozmaitych czynników biopsychologicznych i środowiskowych. Dopiero wszechstronna znajomość i analiza sytuacji jednostki niepełnosprawnej pozwala na podjęcie efektywnych działań rehabilitacyjnych. Dlatego też z punktu widzenia praktyki pedagogicznej ważne jest integracyjne ujęcie zagadnień związanych z niepełnosprawnością i ukazanie jej z perspektywy wielu dziedzin nauki i praktyki życia społecznego.

Pedagogika specjalna stopniowo rozszerza zakres swojego oddziaływania. Swoim zainteresowaniem wybiega poza ramy kształcenia dzieci niepełnosprawnych, a uwagą obejmuje coraz szersze kręgi osób i obszary życia społecznego. Klasyczny podział pedagogiki specjalnej na subdyscypliny podlega rozbudowaniu o inne gałęzie teorii i praktyki pedagogicznej. Obok oligofrenopedagogiki, tyflopedagogiki, surdopedagogiki, pedagogiki terapeutycznej i pedagogiki resocjalizacyjnej, ugruntowaną pozycję w ramach pedagogiki specjalnej mają logopedia, pedagogika korekcyjna (por. Sękowska, 1985), andragogika specjalna, specjalne wychowanie fizyczne, pedagogika dzieci uzdolnionych itp. (por. Dykciak, 2001). Niniejsze opracowanie składa się z sześciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym wskazuję na podstawowe pojęcia oraz poddaję

charakterystyce pedagogikę specjalną, w kontekście teorii naukowej i praktyki wychowawczo-społecznej. Kolejne rozdziały stanowią przegląd wiedzy z zakresu pedagogiki niepełnosprawnych intelektualnie, osób niewidomych, niesłyszących oraz przewlekłe chorych. Każda część mieści w sobie rozważania dotyczące różnorodnych aspektów danej niepełnosprawności: klasyfikacji, etiologii, sytuacji psychospołecznej osób niepełnosprawnych oraz kierunków rewalidacji. W rozdziale ostatnim wskazuję na wybrane zagadnienia związane z tendencjami rozwojowymi pedagogiki specjalnej w kontekście przeobrażeń społecznych. Dokonując charakterystyki poszczególnych zagadnień, odwołuję się zarówno do koncepcji zawartych w klasycznej literaturze naukowej przedmiotu (Grzegorzewska, Doroszevska, Sękowska), jak i sięgam po współczesne pozycje stanowiące opracowania monograficzne i wskazujące na najnowsze wyniki badań w zakresie interesujących mnie kwestii.

Pedagogika specjalna stanowi bardzo obszerną dziedzinę wiedzy, dlatego mam świadomość, że książka nie wyczerpuje w całości omawianych zagadnień. Struktura pracy odzwierciedla klasyczny podział pedagogiki specjalnej na jej subdyscypliny. W pracy nie uwzględniłam wiadomości z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej. Z uwagi na specyfikę tej dziedziny wiedzy pedagogicznej uważam, że treści wykraczałyby poza przyjętą konwencję opracowania. W tym miejscu pragnę wyrazić podziękowanie Panu Profesorowi Andrzejowi Giryńskiemu za cenne uwagi i sugestie, które wpłynęły na ostateczny kształt opracowania.

Opracowanie to powstało z myślą o studentach pedagogiki, jednakże wyrażam przekonanie, że zaprezentowany materiał spotka się z zainteresowaniem znacznie szerszego grona czytelników.

Renata Szczepanik

Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej

Pedagogika specjalna jest nauką o nauczaniu i wychowaniu jednostek w jakikolwiek sposób odchylonych od normy rozwojowej (fizycznej, intelektualnej, psychicznej i społecznej). Głównym zadaniem pedagogiki specjalnej jest taka organizacja i realizacja form pomocy osobie niepełnosprawnej (chorej) by ta, mimo utrudnionych warunków (obciążenie defektem, potrzeba pomocy) mogła urzeczywistnić się jako osoba i stała się niezależnie od swoich możliwości produktywnym członkiem społeczeństwa. Zainteresowaniem pedagogiki specjalnej jest jednocześnie osobowa, jak i społeczna sytuacja jednostki niepełnosprawnej.

Pedagogika specjalna podejmuje problemy zarówno dydaktyczno-wychowawcze, jak i społeczno-zawodowe osób niepełnosprawnych i chorych przewlekle. Tak rozumiana pedagogika zawiera się w działaniu wychowawczym, edukacyjnym i terapeutycznym, noszącym wspólną nazwę **rewalidacji**. W działaniu tym zawiera się także wyposażanie dzieci i osób dorosłych w umiejętności przetrwania krytycznych dla nich momentów życia (np. utrata pełnoprawności, długotrwała hospitalizacja). Podobne postępowanie pedagogiczne jest ważnym elementem procesu leczenia i zapobiegania psychospołecznym konsekwencjom sytuacji kryzysowych.

Bazą dla wszystkich działów pedagogiki specjalnej są metodologiczne i teoretyczne podstawy pedagogiki ogólnej. Pedagogika specjalna jest nauką **empiryczną**, ponieważ bada, analizuje i porównuje

prawidłowości oraz specyfikę rozwoju procesów psychoficznych osób z odchyleniem od jakiegokolwiek normy rozwojowej. Jest także nauką **teoretyczną**, gdyż uogólnia uzyskane drogą empiryczną dane oraz wprowadza teorie wyjaśniające wieloaspektowe przyczyny, charakter i konsekwencje niepełnosprawności. **Normatywny** charakter pedagogiki specjalnej przejawia się zaś w formułowaniu celów leczniczych i pedagogicznych, sposobach oddziaływania na wychowanków oraz zasad, jakie powinny być uwzględniane w procesie wychowawczym.

1.1. Swoistość pedagogiki specjalnej

O ile pedagogika ogólna zmierza do naukowego ujmowania ogólnych zagadnień związanych z procesami nauczania i wychowania, o tyle pedagogika specjalna zajmuje się węższym zakresem i odnosi się jedynie do jednostek odbiegających od normy rozwojowej.

Jednostka z odchyleniem od normy rozwojowej

W rozumieniu pedagogiki specjalnej jest nią jednostka, u której występują trudności w rozwoju, poznawaniu świata otaczającego i przystosowaniu się do środowiska społecznego.

Jest to jednostka, która bez pomocy specjalnej nie może osiągnąć celów kształcenia i należytego stopnia samodzielności społecznej w konsekwencji oddziaływań, metod i środków stosowanych w odniesieniu do jednostek normalnych (Sowa, 1997: 26).

Niewydolność nerwowo-psychiczna, uszkodzenia narządów zmysłowych czy narządów ruchu (lub ich brak) nie pozwalają [jednostce] na bogate i wszechstronne przeżywanie zjawisk dostępnych innym [...], utrudniają lub nie pozwalają na adekwatne twórcze ustosunkowanie się na prawach współpartnerstwa i równości z otoczeniem w równych zakresach życia społecznego [...] stanowią bariery utrudniające życie codzienne (Doroszewska, 1989: 522).

Charakter działalności pedagogiki specjalnej (ratowniczy, naprawczy) nie polega na działalności sporadycznej zorientowanej na fragmentaryczne naprawienie uszkodzenia czy podjęcie akcji kompensującej, skoncentrowanej na poszczególnym braku. Pedagogika specjalna jest rozumiana jako działalność, której celem jest **zawsze** wszechstronne oddziaływanie na człowieka niepełnosprawnego.

Pedagogika specjalna więc, nie jest autonomiczna wobec pedagogiki ogólnej, lecz stanowi jeden z jej działów i jest jej podrzędna. Oznacza to także, że oddziaływanie dydaktyczno-wychowawcze na jednostkę odchyloną od normy jest zwykłym działaniem pedagogicznym. Mając jednakże na uwadze podmiot tych oddziaływań, należy uwzględnić odpowiednie cele i metody pracy. Podmiotem zainteresowania pedagoga specjalnego są osoby w każdym wieku, które z powodu złego stanu zdrowia, uszkodzenia lub braku analizatorów zmysłowych bądź narządów ruchu, uszkodzenia i niewydolności mózgu wymagają specyficznych metod wychowania, terapii i nauczania. Rozwój jednostek objętych działaniem pedagoga specjalnego może być utrudniony lub ograniczony nieodwracalnie.

Tradycyjny podział jednostek odchylonych od normy, które pedagogika specjalna obejmuje rewalidacją jest następujący (za: Doroszewska, 1989, t. I: 53):

1. Upośledzeni umysłowo.

Jednostki o różnych stopniach nasilenia upośledzenia, o różnej etiologii oraz dynamice rozwoju.

2. Głusi i ogłuchli całkowicie:

- z resztkami słuchu
- niedosłyszający
- posługujący się mową
- nie posługujący się mową
- głusi upośledzeni umysłowo w połączeniu z innymi niepełnosprawnościami (tzw. upośledzenie sprzężone, nakładające się).

3. Niewidomi i ociemniaли:

- całkowicie
- z resztkami wzroku

- niedowidzący
- niewidomi
- upośledzeni umysłowo z innymi upośledzeniami (sprzężonymi lub nakładającymi się).

4. Przewlekłe chorzy:

- somatycznie,
- nerwowo
- psychiczne.

5. Niepełnosprawni w zakresie narządu ruchu.

6. Jednostki z wadami wymowy.

7. Społecznie niedostosowani o różnym nasileniu i różnej etiologii wewnątrzpochodnej i zewnątrzpochodnej (środowiskowej).

Zasadniczym kryterium poniższej klasyfikacji jest możliwość aktywnego włączenia się jednostki niepełnosprawnej do życia społecznego (Doroszewska, 1989).

1. Jednostki, których odchylenie od normy ma charakter czasowy. Do pierwszej grupy należą osoby chore przewlekłe, nieprzystosowane społecznie oraz te osoby niepełnosprawne sensorycznie (głównie z uszkodzonym narządem ruchu), których – choć uszkodzenie jest trwałe, psychiczne dyspozycje powinny pozwolić na całkowity i prędko powrót do samodzielnego funkcjonowania społecznego.

2. Jednostki niepełnosprawne sensorycznie. Jeśli ich możliwości intelektualne i przystosowawcze pozwolą, po odpowiedniej rewalidacji mogą być włączone w nurt oddziaływań pedagoga ogólnego.

3. Jednostki, których niepełnosprawność charakteryzuje głęboki stopień i rodzaj. W trzeciej grupie znajdują się jednostki, których niepełnosprawność ma charakter głęboki, a ich rodzaj (np. znaczna niepełnosprawność intelektualna, upośledzenie sprzężone lub nakładające się na siebie) powoduje potrzebę stałego oddziaływania pedagogiki specjalnej, stosowania specjalnych metod i stwarzania właściwych warunków rozwoju.

Fundamentem idei pedagogiki specjalnej jest teza, że każde poważniejsze odchylenie od normy nigdy nie jest częściowe. Tak więc